MORMINTELE TUMULARE HALLSTATTIENE TIMPURII DE LA MERI (COM. VEDEA, JUD. TELEORMAN)

de EMIL MOSCALU

În anii 1969 și 1971 au fost cercetați doi tumuli de pe teritoriul satului Meri [1] (fig. 1) în apropierea cărora a fost găsit cunoscutul tezaur geto-dacic de la Meriigoala [2]. Tumulii se află la circa 3 km. nord de cetatea getică de la Albești, în care s-a precizat și o locuire hallstatiană timpurie (Hallstatt B) [3].

Tumulul nr. 1 este situat la circa 200 m de albia pîrîului Burdea, iar tumulul nr. 2 se află pe malul stîng al aceluiași pîrîu. Distanța dintre cei doi tumuli este de circa 300 m.

Tumulul nr. 1 avea diametrul de 24 m și înălțimea, măsurată de la nivelul de construcție pînă la suprafața actuală, de 1,20 m. Pe nivelul solului antic, sub baza movilei, s-au găsit cîteva fragmente ceramice de aspect hallstattian timpuriu. În centrul movilei s-a observat o groapă aproximativ dreptunghiulară, largă de 4,50 m, care a spart movila și a pătruns adînc sub nivelul de construcție al movilei, pînă la nivelul pînzei freatice la adîncimea de 3,40 m față de creștetul actual al movilei. Groapa pornea de la baza stratului vegetal actual. Este clar că movila funerară a fost jefuită într-o vreme greu de precizat, probabil din antichitate. Deoarece nici în groapă și nici în restul jumătății săpate a tumulului nu s-a găsit niciun material arheologic, în afară de cele cîteva fragmente ceramice hallstattiene de pe nivelul de construcție al tumulului, a doua jumătate a tumulului nu s-a mai săpat.

Tumulul nr. 2, avea o formă ovală cu axele de 17×20 m, și înălțimea de 1,80 m. Partea de nord a movilei a fost distrusă de localnici care au luat pămînt pentru nevoi casnice. Aceasta n-a afectat complexul funerar din movilă.

Aproximativ în centru tumulului s-a găsit un grup de patru vase așezate pe nivelul solului antic. La adîncimi diferite care variază între 1,22—1,05 s-au găsit oase omenești dispuse în mai multe grupuri, nu în poziție anatomică normală ci desmembrate, răspîndite pe o rază de circa 3 m (fig. 2). Printre și în vecinătatea oaselor s-au găsit trei vetre de foc de dimensiuni mici. Două vetre erau plasate pe nivelul de construcție, iar a treia la un nivel ceva mai ridicat, fapt ce arată existența și respectiv utilizarea sa într-un moment ulterior datei de începere a ridi-

cării movilei. Lîngă oasele omenești s-au găsit cîteva oase de animale (căprioară, ovicaprine, bou și cal)[4]. În afară de cele arătate, la baza movilei s-au găsit și două obiecte de metal; un fragment de obiect de bronz parțial placat cu foaie de aur și un fragment de cuțit de fier.

Ulterior construirii tumulului nr. 2 a fost introdus în mantaua sa un mormînt de incinerație. Oasele calcinate depuse direct în groapă au fost parțial acoperite cu un fund de strachină hallstattiană, lucrată din pastă fină, cu suprafața lustruită de culoare neagră castanie (fig. 4/7). Această înmormîntare secundară aparține unei perioade hallstattiene mai tîrzii în raport cu complexul funerar pentru care s-a ridicat movila. Ne lipsesc însă datele pentru a încerca o datare mai precisă.

Prezentăm pe scurt inventarul mormîntului principal. Materialul cel mai abundent îl constituie ceramica, care deși exclusiv fragmentară permite precizarea mai multor forme.

1. Vas mare (înălțimea 0,80 m; diametrul maxim 1 m) cu corpul puternic bombat, gît strîmt în formă de pîlnie și fundul foarte îngust în raport cu dimensiunile vasului (fig. 2/2; 6/8). Pe partea inferioară a corpului are patru mînere plate de formă dreptunghiulară dispuse pe direcție a două diametre (în cruce) iar la partea superioară patru butoni conici dispuși deasemeni la distanțe egale. Lucrat din pasta fină, vasul are suprafața bine netezită de culoare cărămizie roșiatică. Jumătatea superioară a corpului este ornamentată, cu o bandă formată din patru caneluri paralele ce formează arcuri și unghiuri. O bandă dreaptă orizontală alcătuită deasemeni din patru caneluri paralele ornamentează gîtul vasului.

2. Vas dublu, tip „solniță", formă elegantă lucrat într-o tehnică foarte îngrijită, care din păcate datorită unei arderi insuficiente dar și a acidității solului este foarte rău conservat. A fost modelat din lut fin, bine frămîntat cu nisip. Suprafața cu angobă foarte fină are un luciu de culoare neagră castanie, care prin aspectul său amintește firnisul vaselor grecești. Vasul e format din două corpuri în formă de străchini cu corpul ușor bombat și margine lată înclinată spre exterior. Legătura dintre cele două corpuri s-a făcut prin alipirea marginilor celor două străchini pe linia de contact plasîndu-se și o toartă inelară. Pentru stabilirea acestei suduri umerii vaselor au fost uniți printr-o bandă cu secțiunea ovală. Buza celor două străchini este ornamentată cu un șir de imprimări adîncite aproximativ ovale oblice lăsînd la mijloc puncte reliefate, umărul lor precum și mînerul inelar cu un șir de cercuri concentrice imprimate. Desigur ornamentele astfel adîncite au fost încrustate cu alb.

3. Vas „cuptor" (fig. 3/1; 6/1 a-b) lucrat din lut frămîntat cu nisip. Vasul propuri-zis are forma tronconică. Are mijlocul fixat într-o placă de lut cu profil, arcuit în jos, din care coboară lateral cele două „picioare" pe care se sprijină vasul.

Placa ce încinge vasul, are pe ambele părți ale liniei diametral opuse picioarelor, cîte patru găuri. Partea superioară a vasului este ornamentată cu mici butoni și un șir de alveole imprimate înălțimea totală 0,15 m).

4. Cupă (pahar) cu picior de dimensiuni reduse (înălțimea 0,05 m) lucrată din lut fin cu nisip, are culoarea cărămiziu castanie. Conturul

vasului văzut de sus are forma pătrată. Piciorul scund are interiorul scobit (fig. 4/2).

5. Strachina cu corp scund, puternic bombat și cu marginea lată, răsfrîntă în afară, suprafața lustruită de culoare neagră castanie. Pe umărul bombat are caneluri oblice și doi butoni conici (fig. 5/5).

6. Strachină de forme și factură asemănătoare dar de dimensiuni mai mici (fig. 4/6).

7. Strachină cu marginea arcuită spre interior, are suprafața neagră lustruită. În exteriorul marginii are patru proeminențe. Atît în interior cît și în exterior are cîte un decor alcătuit din caneluri dispuse în pătrat (fig. 4/1 a, b, c).

8. Castron cu profilul ușor arcuit spre interior (fig. 4/5) cu mici proeminențe la partea superioară. Are suprafața lustruită de culoare brună.

Din alte trei vase, ale căror forme nu le putem preciza ci doar deduce, provin următoarele fragmente ;

9. Toarta (de cană ?) cu secțiunea în bandă lată, avînd pe fața exterioară caneluri paralele verticale (fig. 4/8 ; 6/7).

10. Toartă (de ceașcă) supra înălțată cu secțiunea ovală.

11. Fragment din corpul ușor bombat al unui vas (strachină ?) de culoare cărămizie, ornamentat cu linii incizate și puncte dispuse în zig-zag (fig. 6/6).

*

Urmărim în continuare relațiile culturale pe care le indică materialul prezentat.

Vasul nr. 1 (fig. 2/2) este apropiat prin formă, dimensiuni și decor de cel de la Mediaș [5] care datează din Ha.B. Decorul în ghirlandă este specific vaselor mari din complexele hallstattiene timpurii din Transilvania și Banat [6].

Vasul dublu nr. 2 („solniță“) (fig. 5/1-4 ; 6/2-4) cu anumite trăsături specifice este cunoscut încă din prima parte a perioadei bronzului mijlociu în cultura Zuto Brdo-Gîrla Mare în perioada bronzului tîrziu în aspectele tîrzii Gîrla Mare [7], precum și în aspectul cultural Radovanu (Coslogeni tîrziu) și în orizontul corespunzător de la sud de Balcani, în așezarea de la Rascopanița (reg. Provdiv) [8], în perioada hallstattiană timpurie la Insula Banului [9] și Vîrtop [10]. Ornamentul cu cercuri concentrice imprimate își găsește analogii în toate culturile hallstattiene timpurii din marele complex hallstattian cu ceramică imprimată (Insula Banului, Pșenicevo, Babadag, Cozia [13].

Ornamentul cu cercuri concentrice imprimate își are originea în cultura Zuto-Brdo-Gîrla Mare.

Vasul-cuptor nr. 3 (fișa 3/2 ; 6/1 a, b) apare în cultura Zuto-Brdo-Gîrla Mare [17] și Verbicioara [18] din Oltenia și în aspectul Coslogeni tîrziu de la Radovanu (Muntenia) dar nu s-a precizat încă în ce fază a acestora poate fi încadrat. Vasul-cuptor apare și în mediul culturii Otomani, în faza a III-a datată în bronz D (P. Reinecke) [19], ca și în așezările aceleiași culturi denumite de arheologii maghiari Füzesabony [20]. La Töszeg cul-

tura Füzesabony apare în nivelul C, datat în perioada mijlocie a epocii bronzului şi la începutul bronzului tîrziu [21]. În Ungaria se mai cunoaşte un vas-cuptor provenind de la Fözödeny [22] iar un alt exemplar este reprodus de Fr. Tompa [23]. Vasul cuptor există şi în cultura Suciu de Sus în aşezarea de la Culciu Mare [24] cultură care este datată de A. Mossolicz din bronz C-D. şi de M. Kalicz în Hallstatt A. El apare şi în mediul culturii Otomani din Slovacia ca şi în Macedonia [25] şi în grupa Zafyrapalfalva a culturii Piliny [26].

După cum se vede vasul cuptor apare în culturile de la mijlocul şi sfîrşitul epocii bronzului culturile Zuto-Brdo-Gîrla Mare şi Verbicioara din Oltenia, Coslogeni din Muntenia, Otomani-Füzesabony din nord-vestul României, Ungaria şi Slovacia. Suciu de Sus şi Piliny din Transilvania şi Ungaria, culturi dintre care unele se sfîrşesc înaintea formării culturilor hallstattiene timpurii, iar altele trec şi în această epocă. Vasul cuptor reprezintă o formă specifică culturilor menţionate de la mijlocul şi sfîrşitul epocii bronzului, dar este preluat şi de purtătorii culturii hallstattiene după cum o dovedesc vasele cuptor din tumulii de la Meri (jud. Teleorman) şi Vîrtop (jud. Dolj) [27] şi din aşezarea de la Insula Banului (jud. Mehedinţi) [28].

Vasele cuptor din mediul hallstattian timpuriu de la Meri, Vîrtop, Plopşor pot fi socotite ca preluate din culturile Zuto-Brdo-Gîrla Mare şi Verbicioara, deşi din punct de vedere tipologic ele sînt strîns înrudite cu vasele cuptor din mediul culturii Otomani, Füzesabony, Piliny, Suciu de Sus şi vasul similar de la Fözödeny.

Deocamdată este greu de stabilit care este regiunea în care acest tip de vas este mai vechi. D. Berciu afirmă că este o formă sudică [29], dar vasul din Macedonia [30] este datat în secolul XI î.e.n., ceeace înseamnă că el este contemporan cu cele hallstattiene de la Cîmpurii din sudul României, cele din mediul culturilor Zuto-Brdo-Gîrla Mare, Verbicioara şi Coslogeni, fiind oricum mai vechi.

Avînd în vedere prezenţa sa pe o arie atît de vastă şi în mediul unor culturi diferite, el capătă o deosebită valoare pentru sincronismele ce se pot stabili, după ce va elabora o tipologie şi cronologie exactă.

Cele două străchini, nr. 5 şi 6 cu corpul scund bombat şi marginea lată, evazată (fig. 5/5 ; 4/6) reprezintă o formă care în regiunea de la Dunărea de Jos a fost frecventă în cultura Gîrla Mare dar care în perioada hallstattiană timpurie este destul de rară. Putem cita doar exemplarele similare de la Balta Verde (jud. Mehedinţi) [31] Reci şi Porumbeni (jud. Covasna) [32]. Aici străchini identice apar într-un context în care apar şi vase ornamentate cu cercuri concentrice. Cercetările de la Căţelu Nou ne oferă puţine materiale de acest fel. Încă de la început s-a putut vedea că este vorba de un aspect cultural hallstattian timpuriu încă necunoscut. Între complexul cultural ilustrat de materialele din mormîntul de la Meri şi cel de la Căţelu Nou., sînt elemente comune ale unui orizont cultural hallstattian timpuriu care abia începe să se contureze.

Acest tip de strachină poate reprezenta prototipul străchinilor de acelaşi tip din cultura Basarabi. Este semnificativ faptul că în cultura

Babadag acest tip de străchini nu apar [34], ceea ce arată că cultura Babadag nu a participat la formarea culturii Basarabi. Dealtfel cultura Basarabi poate fi contemporană abia cu faza Babadag III [35], care reprezintă sfîrșitul acestei culturi.

Strachina cu marginea răsfrîntă spre interior, nr. 7 (fig. 4/1 a, b, c) ornamentată în interior și în exterior cu caneluri dispuse în pătrat reprezintă forma cea mai răspîndită în întreaga epocă hallstattiană din Europa centrală și sudică. În schimb, ornamentarea sa este specifică perioadei hallstattiene timpurii din spațiul dintre Dunărea mijlocie și arcul munților Carpați. Ea are analogie într-o strachină similară din pastă cărămizie descoperită la Bîrsești (jud. Vrancea) [36].

Castronul cu profil arcuit spre interior nr. 8 (fig. 4/5), prin profilul său înalt și arcuirea mai moderată decît străchinile atît de frecvente în întreaga epocă hallstattiană, este o formă proprie Hallstattul-ui timpuriu.

Foarte important este paharul nr. 4 în patru colțuri (fig. 5/2), care prin forma sa ilustrează un element de o largă răspîndire la sfîrșitul epocii bronzului în Oltenia. Vasele în patru colțuri ornamentate sînt specifice culturii Gîrla Mare [37]. Ele pătrund în mediul culturii Verbiciora după cum indică vasele de la Ișalnița (jud. Dolj) [38]. S-a precizat că vasele de la Ișalnița aparțin ultimei faze (a V-a) a culturii Verbicioara, care reprezintă de fapt o mixtură tîrzie a culturilor Gîrla Mare și Verbicioara [39].

Forma de vase în patru colțuri se perpetuează pentru zona din sudul Olteniei prin cultura Gîrla Mare pînă în Hallstatt-ul timpuriu, iar pentru zona din nordul Olteniei prin cultura Verbicioara. Este adevărat că puține forme ceramice din mediul culturii Verbicioara nu evoluează spre Hallstatt-ul timpuriu. Vasul în patru colțuri este o formă ceramică adoptată de populația purtătoare a Hallstatt-ului timpuriu de tip Meri. Explicația nu poate fi alta decît aceea că este vorba de o populație desprinsă din ultima fază a culturii Gîrla Mare și care trece la o nouă epocă și cultură păstrînd forme ceramice vechi, însă modificate atît sub aspectul formei cît și al motivisticii ornamentale.

În momentul de față cunoaștem foarte puține date referitor la obiceiurile de înmormîntare ale populațiilor din perioada hallstattiană timpurie de la Dunărea de Jos. În anul 1932, a fost cercetată la Balta Verde o necropolă plană de incinerație, în care s-au descoperit 21 de morminte cu urne bitronconice cu proeminențe pe umeri, decorate cu caneluri în ghirlandă și străchini cu marginea evazată, și acestea fiind decorate cu caneluri în ghirlandă [40]. Singura asemănare dintre mormîntul tumular de la Meri și necropola de la Balta Verde care aparțin în mod evident altui grup cultural este strachina cu o margine evazată. În 1931 au fost săpați între satele Vîrtop și Plopișor (jud. Dolj) cîțiva tumuli din aceeași perioadă. Movilele erau alcătuite din bolovani de rîu și apoi un strat de pămînt. Sub stratul de piatră s-au găsit mai multe vase iar printre acestea oase omenești calcinate. Ceramica de calitate superioară prezintă forme variate și anume : urne mari bitronconice, vas dublu („solniță"), vas cuptor și castron cu picior („fructieră") ornamentat în interior cu caneluri în ghirlandă. Vasele au suprafața lustruită de culoare neagră castanie [41]. Între mormîntul de la Meri și în cele cercetate la Vîrtop, Plopișor

comun este tumulul, vasul solniță și vasul cuptor. Morminte plane de incinerație din aceeași perioadă sînt cunoscute în Banat (Bobda, Nerău) și în sud-estul Transilvaniei, Reci. În nord-vestul Transilvaniei la Lăpuș s-au descoperit morminte tumulare de incinerație cu ceramică de tip Gava. Acolo s-a putut preciza că mormintele Gava aparțin aceleiași populații care în perioada imediat anterioară aveau aceleași obiceiuri funerare, dar foloseau ceramica de tip Suciu de Sus.

În urma celor prezentate, mormîntul de la Meri, apare prin unele trăsături ca un complex cultural unic. Acestea se explică desigur prin faptul că din marele număr de tumuli din sudul României s-au cercetat foarte puțini.

Inventarul mormîntului de la Meri încadrează complexul în perioada hallstattiană timpurie, eventual hallstattian A, documentînd un nou aspect cultural hallstattian timpuriu format evident pe baza culturii Gîrla Mare [42]. Aeceastă afirmație se evidențiază clar prin tehnica ceramicii în ansamblu precum și prin forma unor vase. Dacă existența unor vase caracteristice epocii bronzului ar fi de natură să mai pună în discuție încadrarea culturală și cronologică a complexului, prezența cuțitului de fier era edificatoare [43].

Punînd problema originii aspectului cultural ilustrat de descoperirea de la Meri trebuie să facem mai întîi precizarea că în zona respectivă, în perioadele mijlocie și tîrzie ale epocii bronzului a evoluat cultura Tei [44]. În inventarul mormîntului de la Meri nu avem element care să poate fi derivat din faza finală V a culturii Tei. Dealtfel puținele descoperiri hallstattiene timpurii descoperite pînă în prezent în Muntenia nu dovedesc o origine locală ci nordică (Transilvania) sau vestică (de la vest de Porțile de Fier).

În spațiul carpato-balcanic s-au diferențiat două mari complexe hallstattiene timpurii ; 1. complexul ceramicii canelate, respectiv culturile Susani, Gava, Reci și Mediaș. Cultura de tip Mediaș s-a extins apoi din sud-estul Transilvaniei peste Carpații răsăriteni pînă la Nistru și în mai mică măsură la sud de Carpații Meridionali ; 2. complexul ceramicii imprimate, culturile Insul Banului, Psenicevo, Babadag și Cozia a cuprins spațiul de la Dunăre pînă la sud de Balcani și într-un anumit moment chiar în zona centrală și sudică a Moldovei.

Între aceste două mari complexe culturile zonei de cîmpie a Olteniei și Munteniei este mai puțin cunoscută în perioada hallstattiană timpurie.

Aspectul cultural Meri este înrudit cu grupa Vîrtop dar și cu aspectul cultural de tip Insula Banului. Care apare de asemenea pe fond Zuto Brdo Gîrla Mare prin preluarea din această ultimă cultură a ornamentării prin imprimare și a tehnicii de încrustație cu alb. Și la Meri și la Insula Banului există ceramica cărămizie roșiatică specifică și Hallstattului timpuriu, dar și ceramica neagră care devine specifică epocii hallstattiene. Tehnica arderii la roșu a ceramicii este specifică culturii Piliny [45] ca și culturii Gava [46]. La Insula Banului ceramica este ornamentată și cu motivul în S, ceeace indică faptul că acest aspect cultural a participat la formarea culturii Basarabi [47], deci este mai tîrziu decît grupul Meri, eventual Hallstatt B. La Meri nu există motivul în „S", în timp ce la

Insula Banului nu există vase în patru colţuri, dar are comun motivul cercurilor concentrice şi culoarea roşiatică a unei părţi din ceramică, ceeace ar duce la concluzia că aspectul hallstattian timpuriu documentat acum la Meri ar putea fi mai vechi şi numai parţial contemporan cu aspectul Insula Banului. Realitatea este că ambele aspecte culturale sînt încă puţin cunoscute. Lipsa vaselor în patru colţuri de la Insula Banului este un argument serios pentru o diferenţiere cronologică între cele două aspecte sau pentru o arie de formare diferită.

Aspectul Meri pînă acum nu depăşeşte zona centrală a Munteniei, întrucît în Estul Munteniei, Moldova şi Dobrogea materiale de acest tip nu au apărut, cultura Babadag fiind formată pe ale baze [48].

Materialele de la Meri arată clar perpetuarea vasului-cuptor, a vasului în patru colţuri şi a ornamentelor constînd din cercuri concentrice imprimate evoluţia purtătorilor culturii Gîrla Mare spre hallstatt, evoluţie petrecută pe loc şi cu absorbţia populaţiei de la sfîrşitul epocii bronzului. Acest fapt este de natură să pună problema participării culturii Gîrla Mare la „marea migraţie egeică“, participare care nu mai poate fi înţeleasă numai ca o mişcare a purtătorilor culturii Gîrla Mare spre sud în Grecia [49], pentru că în lumina noilor descoperiri din vestul Munteniei, cultura Gîrla Mare nu dispare prin migrare spre sud, ci evoluează pe loc spre noua epocă culturală.

Legătura genetică Gîrla Mare — Meri arată că grupul Meri trebuie să se fi format în Oltenia sudică de unde a migrat şi spre vestul Munteniei.

* Acest articol a fost publicat în limba germană în revista Thraco-Dacica. Îl publicăm în limba română fără ilustraţie şi fără note. Trimiterile la figuri şi note corespund cu cele din versiunea germană.